

XVIII əsrin birinci yarısı – Səfəvilər sülaləsinin son dövrü və Nadir Şah Əfşar imperiyasının mövcud olduğu qısa müddət Azərbaycan tarixinin ən gərgin və maraqlı dövrlərindən biridir. Bu da təsadüfi deyil ki, həmin dövrdə yazılı və şifahi ədəbiyyat, xəttatlıq, miniatür sənəti inkişaf edib, baş verən hadisələri əks etdirən salnamələr qələmə alınıb. Nadir Şahın münşisi Mirzə Mehdi xan Astrabadi məhz həmin dövrün ən etibarlı salnaməçisi sayılır. Onun mətbuatda tam şəkildə ilk dəfə işıq üzü görəcək tarixi sənədlər toplusundan ibarət “İnşa” əsərini qəzetimizin oxucularına təqdim edirik.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Mirzə Mehdi xanın bir şəxsə yazdığı məktub

Xalis yaqut daşı mədəndə Allahın dini bərəkətindən “(dini) Allahın dinindən daha gözəl olan kimdir?”¹ kəlamına müvafiq olaraq təravətlənib bəhalaşdığı və ulduzvari limu yaşıl rəngli bağda “tünd-sarı rəngi”² qəbul etdiyi kimi qəm pəncəsinin altında basılmış bədxahların ürəkləri və əzab-əziyyət içində sıxılmış paxılların narıncvari sifətləri sarı rəngə boyansın! Qələmin dəstəyi ilə xatirəyə gəlmiş həmin dostluq gülüstanının və şərəfətli fikirlər mübadiləsinin meyvəsi lütf bağından limu və nar şəkildə ithaf və hədiyyə edilmişdir. Ümidvarıq ki, riyasız və sədaqətli dostlarımızın istəyinə uyğun olaraq arzular bostanında yığılan məhsul və səadət bəxş edən meyvələr uğurla xeyirə səbəb olacaqlar.

Nadir şahın Qəndəharın fəth edilməsi münasibətilə qardaşı İbrahim xana yazdığı məktub

Əzüzbillahi-təala, humayun fərman oxundu. Azərbaycanın qüdrətli sərkərdəsi və paytaxt Təbrizin hakimi, cürbəcür şah lütfələri ilə fərəhlənən və qürurlanan yüksək məqamlı qardaşım İbrahim xan bilsin ki, həmd olsun Allaha, bu Nadir dövlətin darülfərar qapıları sübhani inayətin kilidi ilə biz humayun nəvvabımızın rüzgarı üzünə açıldığı gündən cüvəli xosrovana şadlıq atının çapdığı hər tərəf ki dəniz olub, səhravari torpağı gözüne doldurmuşuq və şahənə hümmət atının üz qoyduğu hər tərəf ki dağ olub, qarşından saman çöpü kimi çıxartmışıq. Qəndəhar qalası mühasirəsinin tam bir il qədər uzandığı günlərin bu birgə qələbə anlarında “yaxşı hikmət və öyüd ilə [adamları] sənənin Rəbbinin yoluna çağır”³ şərəfətli əmrə əsaslanaraq Qəndəharın mühasirəyə alınmış əfqanları itaətin şah yoluna dəvət olundular. O tayfa “onlar zənn edirdilər ki, qalaları onları qoruyacaq”⁴ yazısı ilə qalanın istehkamlarına və qüllələrin möhkəmliyinə bel bağlayıb taxıl ilə sursat ehtiyatının çoxluğuna və öz adamlarının sayına arxalansa da, onlar şir ovlayanların qarşısında din əshablarının hümməti ilə həşərat küyülü və qarğalar dəstəsi hökmündə olaraq yalnız şər ilə həyəcana düşər və itaət ilə təslimə layiq idilər.

Belə şad xəbərin günbəgün və fasiləsiz gözləri təzə müjdələrin gəldiyi yolda və qulaqları ürəkaçan fəthlərin avazında olan bu dövlətin tərəfdarlarının sevincinə səbəb olacağını nəzərə alaraq əyanların başçısı söhbət-yasavul⁶ Səfiyar bəy Əfşarı bu fərəhli sözü çatdırmaq və belə fəthlərin nisarını və rəs-

Nadir şahın rus padşahının⁹ məktubuna cavab olaraq yazdığı təbrik məktubu

Duaların nəfəsləri ilə dost razılığının əlamətləri və sədaqətə zəmanət olan gözəl əməllərin salam töhfəsi Günəş kimi parıldayan, məqamı Sürəyya mənzili olan, Zöhrələrin Zöhrəsi, səltənət ilə

Nadir şahın Seyyid Müfid Astrabadi cənablarına yazdığı məktub

Hər yeri işıqlandıran şərəfətli duyğuların mişkətinə¹⁰ qoyulmuş doğru yol göstərən mərhəmət ilə nur məşəli və fəzilət ilə hidayət çirağı həmişə yansın. Dəyərli rəy sahibi şahid olsun ki, yar qələminin maarifpərvər şamı riyasız dualar nurunu yayandan sonra qələmin

Mirzə Mehdi xan onun “İnşa” əsəri

piltəsi və midadın¹¹ yağı təsirindən alışıq sevgi şəbistanının çirağı, yəni dost məktubu, məhəbbət ilə birlik imarətinə işıq salmışdı. “Ölçüdə düz olun, əskildənlərdən olmayın. Düz tərəzi ilə çəkin”¹² məzmununu aşmış və tərəzidə oğurluğa yol vermiş Astrabadın yağçəkənlər camaatının cinayətlərinin əfv olunması haqqında məktub aydınlıq gətirən qələmi ilə yazılmışdı. Bütün zərərcəkənlər göz yaşını axıdaraq odyaqduran dillə alicənabə bu dəstənin əliyəriylindən şikayət edərək ağız açdılar. Həmin yağçəkənlər insaf çirağını söndürüb “vay halına çəkiddə və ölçüdə aldadanların! O kəslər ki, insanlardan (bir şey) aldıkları zaman onu tam ölçüb alar. Onlar üçün ölçükdə və ya çəkdikdə isə əskildərlər”¹³ sözünü unutmuşlardan oldular. Dindirildəndən sonra intiqam yağları çəkilib beyinləri çiraqda olduğu kimi piltə-piltə burunlarından gəlməli idi, lakin bu dəfə xadimlər mərhəmətlərini göstərərək bağışlama sənədini o şərtlə əllərinə verdilər ki, bundan sonra o camaatdan kimsə yağın satışında binaməsluğa əl atsa və ya tərəzidə əskiltməyə yol versə, iti qılıncla şam kimi kəsilmiş başını ayaqlarının altında görəcəkdir.

Şah Təhmasibin Rum padşahına yazdığı və münşi Təbbət ağa Mirzə Kafinin vasitəsilə göndərdiyi məktub

Müsəbbihlərin¹⁴ olduqları izdihmalı ibadətəgahın xoş qoxusu ilə ətirləndirilən duanın töhfəsi və üst ələmin gözəl mənzərəli camələrinin parıltısı ilə nurlandırılan sənənin hədiyyəsi ali sarayın və yüksək məclisin fələk rütbəli həzrətinin, Keyvan kimi uca, döşməsi səma olan, mənzili günəş olan, İsgəndər kimi təmtəraqlı, Süleyman mərtəbəsində dayanan, Fəridun kimi qüdrətli padşah, Kəsra şüarlı xaqan, Yaradanın qüvvələndirici nurunun məzhəri, Rəbbin sirlərinin təzahürü, Yer üzünün şahsüvari, fələk kürəsinin süvarisi, səltənət ilə xilafət səmasının günəşi, ədalət ilə insaf rəmzinin bəxşişi və nisarıdır. Nəzm:

Dünyaca böyük qüdrətə malik birinci bir dəstə qazi qüsurlu qalanın üstünə hücumə keçmiş, Səngi qülləsi və Bürcdədə tərəfdə dağın başında ucaldılmış digər qüllələrin alınması əmrini almışdı. Adları çəkilmiş qüllələr ələ keçəndən sonra qaladakıların var-yoxu top və qumbara ilə “qaranlıqda göydən gurultu və şımşəklə yağış yağar”⁵ kimi atəşə tutulub xırman buluduna çevrildi. Həmin qüllələrin alınmasından on beş gün sonra, bazar ertəsi, bu ayın otuzuncu günündə, düşmənin dövlətin süqut vaxtı olan zöhrün əvvəlində əjdəha dəlirlər və şir bahadirlər qala dağının ətrafına qalxıb yürüşə məmur oldular. Qaladağıdan toplar Dədə adı ilə məşhur qalanın özülünə rəxnə salandan sonra həmin səmtin mühafizəsi bəxtiyari camaatına tapşırıldı və Tanrının köməyi ilə mədədi o tayfaya nəsisib oldu. Onlar digər qaziləri qabaqlayaraq Bürcdədəni bu qalanı qoruyanlardan təmizləyib, Qadiri-Zülmənənin inayəti sayəsində köməkəşib mərdənəliklə hücum çəkərək qalanın darvazasını açdılar və Qəndəhar qalasını tamamilə ələ keçirdilər.

mi muştuluğunu almaq üçün yolladıq. Lakin hər vilayətin əhli bu fəthin üçillik xərcin məbləğinə bərabər olan muştuluğu vaxtından əvvəl minnətdarlıqla ödədiklərinə görə, lazımdır ki, bu şərəfətli məktubun yetişməsi ilə on iki tümən nəqd pulu və bir dəst xələti bu ali naməni gətirənə öz malından verib bundan və yuxarıda qeyd edilmiş ehtiyaclardan və nisar ilə muştuluq şəklində olanlardan savayı, heç nə verməsinlər və şərəfətli hökmü köçürüb bütün Azərbaycan vilayətinə göndərsinlər ki, onlar da bu əbədi fəthə görə nağara şad-yanalığını keçirmək üçün hazırlıq görüb İlahinin uzunömürlü lütfələrindən atəşbar hasil etsinlər. Qərara alınır ki, Nadirabad⁷ və təbəələrini Nişaburda və Xorasanın qalan vilayətlərində yaşayan əbdali elinin sakinlərinə məxsus edib, əbdalini köçürüb o məkanda yerləşdirsinlər və Hütəki qəlicə tayfasını onların yerlərində sakin etsinlər və o camaatı adı çəkilən (?⁸) ayın iyirmi dördündə Qəndəbdən götürüb qərara alınmış əraziyə yollasınlar.

müvəffəqiyyət səmasının bürcü, əzəmət, cəlalət və hakimiyyət dəryasının incisi, dövlət, cah-calal və səadət ağacının meyvəsi, igidlik və zəfər səməsinin dəlili, məsihi xaqanlarının öndəgələri və isəvi sultanlarının qaymağı, günəş papaqlı padşah, Xosrov və Şirin eyvanının hökmdarı tərəfindən yayılan nuru və yar səsinə ehtiva edən bir hədiyyə olaraq nəcabətli tərəfə yetişib böyük məhəbbət və son dərəcə səmimiyyətlə qəbul olunmuşdur. Bəyazışlıq rəy sahibi şahid olsun ki, uğurla yan-yana irəliləyən o aliməqam hökmdarın padşahlıq taxtına çıxmağı və İlahi qərarla haqqın qərar tapmağı müjdəsinin ülvi məhəbbət qələmi ilə təsvir olunduğu bu əhəmiyyətli namə və yüksək dəyərləndirilməli məktub öz ünvanına çataraq xatirələr bağında çiçəklərin açılmasına bais və həmişəbahar batin ilə zahir cəməninin təravətlənməsinə və təzələnməsinə səbəb olmuşdur. Ləyaqət ilə şərəf baxımından o diyarın taxtına, əmretmə və fərmanvermə hüququna layiq olanın öz haqqına yiyələnməsinin hər vaxt böyük fərəh və sevincə qarşılınması qələmin dəstəyi və məktubun vasitəsi ilə elan edilərək izhar ilə bəyan surətində öz ünvanını tapa bilər.